

סדר לימוד לט"ו בשבט

מבוסס על הספר פרי עץ הדר
ותוספות ממדרשי חז"ל

מותאם למסורת המקורית

נערך ע"י מאיר אביטן

לע"נ

הרב מרדכי בן רחל אביטן זצ"ל

שלום בן רחל אביטן

מנהג סדר ט"ו בשבט

בעריכת סדר ט"ו בשבט אנו מבקשים לחדש מנהג שנהגו בו המקובלים בצפת, תלמידיו וחבריו של האר"י (ר' יצחק לוריא). למנהג זה קראו "תיקון". ומהו תיקון ט"ו בשבט?

זהו עיסוק בלימוד, באכילה ובהנאה של פירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל, והם "מעשי ידיו להתפאר" של הבורא.

חוברת זו, מנהג סדר ט"ו בשבט היא לע"נ מור אבי עליו השלום הרב מרדכי בר רחל אביטן זצ"ל. מסורת זו הייתה בידו אשר הקפיד במשך שנים רבות כל חייו לקיים סדר ט"ו בשבט כיז המלך ומכל פירות ארץ ישראל וקיים את סדר ט"ו בשבט מתוך הספר "פרי עץ הדר"

מנהג המקובלים, בדרכם המיוחדת, חתרו להגיע באמצעות סמלים מהמציאות אל משהו מעל ומעבר למציאות, אל עולמות נשגבים אל מרחבים אלוקיים, הפירות שאנו אוכלים

בסדר ט"ו בשבט מסמלים עולמות אלו:

עולם הבריאה:

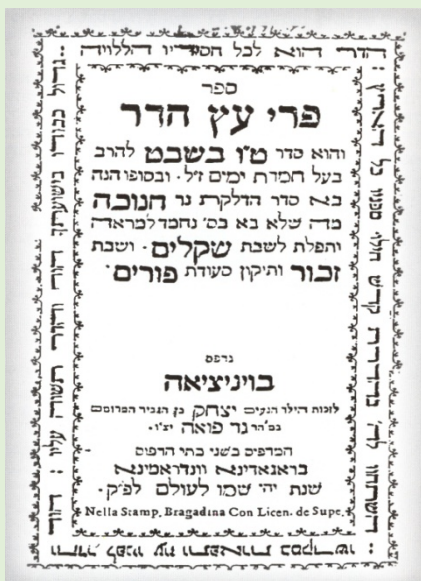
וכנגדו פירות שכולם פרי כגון ענבים ותאנים.

עולם היצירה:

וכנגדו פירות שיש גרעין בפנים כגון זיתים ותמרים.

עולם העשייה:

וכנגדו פירות בעלי קליפה מבחוץ כגון רימונים.

נוהגים לערוך את השלחן בפרות אילן. אבי המשפחה או עורך הסדר פותח במקורו של ט"ו בשבט:

ארבעה ראשי שנים הם באחד בניסן - ראש השנה למלכים ולרגלים באחד באלול - ראש השנה למעשר בהמה באחד בתשרי - ראש השנה לשנים ולשמיטין וליובלות, לנטיעה ולירקות באחד בשבט - ראש השנה לאילן, כדברי בית שמאי.

בית הלל אומרים בחמשה עשר בו!

כך נפתח ספר פרי עץ הדר

יום ט"ו בשבט אף כי הוא מימי השובבים אין בו תענית כי הוא ראש השנה לפירו' האילן ובתקון המעשה אשר יעשה היום על הפירות בו נעשה תקון צדיק חי העולמים בסוד הנזכר בזוהר בראשית ביומא תליתאה עבד' ארעא איבין מחילא דהאי צדיק דכתיב ויאמר אלהים תדשא הארץ וגו' עץ פרי דא עץ הדעת טוב ורע דאיהו עביד איבין ופרין עושה פרי דא צדיק יסוד דעלמא וכו'.

מנהג טוב להולכים בתמים להרבות בפירות בעצם היום הזה ולומר דברי שירות ותשבחות עליהן כאשר הנהגתי לכל החברי' אשר עמדי.

תפילה קודם אכילת הפירות – מתוך פרי עץ הדר

אנא האל, העושה והיוצר והבורא והמאציל עולמות עליונים, ובצונתם ובצביונם בראת דוגמתן על הארץ מתחת, כולם בחכמה עשית: עליונים למעלה ותחתונים למטה לחבר את האוהל להיות אחד, ואילנין ודשאים מן האדמה הצמחת, בקומתם ובצביונם של מעלה, להודיע לבני אדם חכמה ותבונה בהמה, להשיג בנעלמים. ופקדת עליהם במשמרת מלאכיה הקדושים הממונים והמושטרים להגדילם ולהצמיחם ועלימו תיטוף שפע וכח מדותיה העליונות.

ויעשו פרי תבואה וכל עץ פרי עושה פרי למינו ומפרי מעשיה תשבע הארץ, לאכול מפריה ולשבוע מטובה. להחיות בהם נפש כל חי מן הפח הרוחני אשר בהן, מפרי פי מלאכיה הקדושים הנוטרים את פריו וממנו פרייה נמצא, שבר פרי הבטן להחיות ולזון את הגוף.

והיה פריו למאכל ועליהו לתרופה. וזה היום תחילת מעשיה להחניטה ולחדשה, איש יביא בפריו עושה פרי למינהו כי כן ימלאו ימי החנוטים לפירות האילן העליון, עץ החיים אשר בתוף הגן, ועשה פרי למעלה.

ויהי רצון מלפניה יי אלהינו ואלהי אבותינו, שבכח סגולת אכילת הפירות שנאכל ונברך עליהן עתה ואשר נהגה בסוד שורשהן יתעוררו שרפיהן העליונים אשר המה תלויים בהם להשפיע עליהן שפע רצון ברכה ונדבה, וגם הממונים והמשטרים עליהן יתמלאו מעוז שפע הדרן לשוב שנית להגדילם ולהצמיחם מראשית השנה ועד אחרית השנה לטובה ולברכה לחיים טובים ולשלום.

וקיים לנו את הדבר שהבטחתנו על ידי מלאכי חונף וגערתי לכם באוכל ולא ישחית לכם את פרי האדמה ולא תשכל לכם הגפן בשדה אמר יי צבאות השקיפה ממעון קדשה מן השמים וברך עלינו את השנה הזאת לטובה ולברכה

תשיתיהו ברכות לעד תחזיהו בשמחה את פניה ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פרו ויעליהם תבא ברכת טוב להתברך פירותיה במעינו אחד המרבה ואחד הממעיט גם ברכות יעטה בבריאות הגוף שם יצוה ה' את הברכה חיים עד העולם

ועוז הדר הברכות באכילת הפירות יהיו למאורות במעיין הברכות צדיק חי העולמים ונראתה הקשת שש ומתפאר בגוונים שלו ומשם יושפע עלינו שפע רצון ורחמים למחול ולסלח מעונותינו ואשמחנו אשר נואלנו ואשר חטאנו. והיינו מרשיעי ברית ופגמנו בפרי צדי"ק חי העולמים ומנענו רביבי השפעתו ונשחתו כל מקורות וישוב עתה הכל לאיתנו הראשון ותשב באיתן קשתו כי אתה תברך צדיק ה' כצנה רצון תעטרהו:

וכל הנצוצות שנתפזרו על ידנו או על ידי אבותינו ובעון אדם הראשון אשר חטא בפירות האילן עתה ישובו להתפלל בעוז הדר עץ החיים ויוסר מהם כל רע בכת שמה הגדול היוצא מפסוק חיל בלע ויקיאנו וישוב הכל לאיתנו הראשון ולא ידח ממנו נידח כי אתה ה' לבדך מקבץ נדחי ישראל.

ובכן את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח וקרנו תרום בישועתך וירום הודו ותנשא על כל העולם כולו,

ותחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס והנה לה' לשם לאות עולם לא יכרת, ויהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש פלבנון פריו ויציצו מעיר כעשב הארץ

אז ירננו עצי היער ועץ השדה נשא ענף ועשה פרי דבר יום ביומו.

ולקחת מראשית כל פרי האדמה להביא בכורים לפני מזבח ה' בהלל ותודות לה' אלהינו ורב טוב לבית ישראל

ישושום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת פרוח תפרח ותגל אף גילת ורנן כבוד הלבנון גימן לה הדר הפרמל והשרון המה יראו כבוד ה' הדר אלהינו במהרה בימינו אמן

עֲשֵׂה לְמַעַן שְׂמַחַ עֲשֵׂה לְמַעַן חֶסֶד עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינָךְ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתְךָ.
יְהִי לְרָצוֹן אֲמַר־יָי וְהִגִּינוּ לְבִי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרֵי וְגֹאֲלֵי: (תהלים
יט:ט)

וַיְהִי אֲדַגְי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדִינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדִינוּ
כּוֹנְנָהוּ: (תהלים צ:יז)

ושוב אחר העתר עתרת זאת יצלח דברו במעש' שפר תקוני הפירות
בסדר זה.

פתיחה עפ"י ספר פרי עץ הדר

דיני קדימה בשבעת המינים

סדר חשיבותם של שבעת המינים, לפי סדר כתיבתם
בפסוק, והכלל "כל הסמוך לארץ חשוב מהמאוחר וכל
הסמוך לארץ שבאמצע הפסוק חשוב יותר מן המאוחר
לארץ הראשון ולכן סדר אכילתם כך הוא:

חטה, שעורה, זיתים ותמרים ענבים תאנים ורימונים
ארץ חיטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ודבש
החטה והשעורה הם הראשונות בין שבעת המינים מהם
נאפה הלחם. עיקר מזונו של האדם

אַרְץ חֹטָה וְשְׁעוֹרָה

יִקְחוּ מֵאֵכָל הָעֵשׂוּי מִן הַחֹטָה אוֹ שְׁעוֹרָה - כְּגוֹן עוֹגוֹת וְיִבְרְכוּ עִלְיוֹ:
בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מִיְנֵי מִזוֹנוֹת:

אֲחֵר שְׂיֵאָכְלוּ מֵעֵט יֹאמְרוּ פְּסוּקִים בְּעֵינֵי חֹטָה וְלֶחֶם:

וְשָׁמַרְתָּ אֶת מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְלַקֵּת בְּדַרְכָּיו וְלִירְאָה אֹתוֹ: כִּי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נַחְלֵי מַיִם עֵינַת וּתְהַמַּת
יִצְאִים בְּבִקְעָה וּבְהָר: אֶרֶץ חֹטָה וְשְׁעוֹרָה וְגִפְן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ
זֵית שֶׁמֶן וְדָבָשׁ: אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְּמִסְכַּנֹּת תֹּאכַל בָּהּ לֶחֶם לֹא
תַחֲסֹר כָּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבֹנֶיהָ בְּרָזָל וּמְהַרְרֶיהָ תַחֲצַב נְחֹשֶׁת:
וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וַיְבָרַכְתָּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל הָאֶרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר
נָתַן לָךְ: הַשְׁמֵר לָךְ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְבַלְתִּי שָׁמֵר
מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם: פֶּן תֹּאכַל
וְשָׂבַעְתָּ וּבְתִים טָבִים תִּבְנֶה וַיִּשְׁבַּת: וּבְקִרְךָ וּצְאֲנֶךָ יִרְבֵּי וְכֶסֶף

וְזָהַב יִרְבֶּה לָךְ וְכֹל אֲשֶׁר לָךְ יִרְבֶּה: וְרַם לְבַבְךָ וְשִׁכְחָתְךָ אֶת יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ הַמוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: הַמּוֹלִיכְךָ בַּמִּדְבָּר
הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא נָחַשׁ שָׂרָף וְעִקְרָב וְצִמְאוֹן אֲשֶׁר אֵין מַיִם הַמוֹצִיא
לָךְ מַיִם מִצּוֹר הַחֲלָמִישׁ: הַמֵּאֲכִלְךָ מִן בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ
אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן עֲנֹתְךָ וּלְמַעַן נִסְתָּךְ לְהִיטִיבְךָ בְּאַחֲרֵיתְךָ: וְאָמַרְתָּ
בְּלִבְבְּךָ כִּחֵי וְעֵצָם יָדֵי עֲשָׂה לִי אֶת הַחֵיל הַזֶּה: וְזָכַרְתָּ אֶת יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הִנִּיתָ לָךְ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חֵיל לְמַעַן הִקִּים אֶת בְּרִיתוֹ
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם כִּיֹּם הַזֶּה:

מהחטה עושים את הלקח שהוא עקר המזון של גוף האדם. חטה -
בגימטריה 22, כנגד 22 אותיות התורה שהיא עקר המזון של נשמת האדם.

שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא:

איזה מעשים נאים, של הקדוש ברוך הוא או של בשר ודם? אמר לו: של
בשר ודם נאים. ... הביא לו שבולים וגלוסקאות (כיכרות לחם) אלו מעשה
הקדוש ברוך הוא ואלו מעשה בשר ודם. / ילקוט שמעוני, פרשת תזריע

**עולם היצירה - המסומל בפירות, שקליפתם החיצונית
נאכלת ותוכם נזרק. כמו: תמרים, זיתים, תפוחים**

יש אומרים שהיין קודם לתמרים הואיל והיין דבר חשוב הוא עד שקובע ברכה לעצמו בברכת פרי
הגפן וכך פסק הרב מרדכי אליהו בשם הבן איש חי "קודם מברך מזונות ואחר הגפן ואחר כך
העץ..." והרב עובדיה יוסף פסק "ויש חולקים ואומרים שאין קדימה ליין על תמרים וכן המנהג".

כמנהג סדר פסח נשתה ארבע כוסות לכבודה. ארבע הכוסות, כדרכם של המקובלים, מסמלות
את ארבע עונות השנה. ככל שהיין מאדים בכוסות כך חולפות העונות מן הסתו והחורף
הקרירים אל האביב והקיץ החמימים

אָרץ חָטָה וּשְׁעוֹרָה **יִגְפָּן** וַתֵּאָנָה וְרִמּוֹן

יִקְחוּ כוֹס יַיִן אֹי מִיץ עֲנָבִים וַיִּכְרְכוּ:

כָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרָא פְּרֵי הַגֶּפֶן:

יאמרו פסוקים ומדרשים:

וַיִּין יִשְׁמַח לֵבָב אֲנוּשׁ לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן וְלָחֵם לֵבָב אֲנוּשׁ
יִסְעֵד:

לָמָּה הֵיִין נִקְרָא גַם יַיִן וְגַם תִּירוּשׁ? יַיִן - עַל שֵׁם שְׁמֵבִיא
יִלְלָה לְעוֹלָם, תִּירוּשׁ - שְׁכָל הַמִּתְגַּרָּה בּוֹ נַעֲשֶׂה רָשׁ. רַב
כְּהֵנָּא רַמִּי: כְּתִיב תִּירֹשׁ וְקִרְיַן תִּירוּשׁ, זָכָה - נַעֲשֶׂה רֹאשׁ,
לֹא זָכָה - נַעֲשֶׂה רָשׁ. (יֹזְמָא עו').

אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בֶּר נַחֲמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן: מִנִּין שְׂאִין
אוֹמְרִים שִׁירָה אֶלָּא עַל הֵיִין? שְׁנֵאֲמַר: "וַתֵּאָמֶר לָהֶם הַגֶּפֶן
הַחֲדָלְתִּי אֶת תִּירוּשֵׁי הַמִּשְׁמַח אֱלֹהִים וְאֲנָשִׁים" אִם אֲנָשִׁים

מְשַׁמַּח - אֱלֹהִים בְּמָה מְשַׁמַּח? מִכָּאן, שְׂאִין אוֹמְרִים שִׁירָה
אֶלָּא עַל הַיַּיִן! (בְּרָכוֹת ל"ה').

ר' יְהוּדָה בֶּן בְּתִירָה אוֹמֵר בְּזִמְן שְׁבִית הַמְּקֻדָּשׁ קָיָם אֵין
שְׂמִיחָה אֶלָּא בְּבֶשֶׁר שְׁנֵאמַר: "וְזָבַחַת שְׁלָמִים וְאָכַלְתְּ שֶׁם
וְשִׂמְחַת לְפָנַי ה' אֱלֹהֶיךָ" עֲכָשְׂיוֹ אֵין שְׂמִיחָה אֶלָּא בַּיַּיִן
שְׁנֵאמַר: וַיַּיִן יִשְׂמַח לְבַב אָנוּשׁ:

עַת דּוֹדִים כָּלָה

בּוֹאֵי לְגַנְי פְּרָחָה הַגָּפֶן הַנֶּץ רְמוֹנֵי

חֲלָף הַגָּשֶׁם הַסֶּתִּי עֶבֶר קוֹמֵי רַעֲיָתִי הַחֶשֶׁק גָּבַר.
נֶצַּא הַשְּׂדֵה נָלִין בְּמַדְבָּר שֶׁם אֶתֵּן דּוֹדֵי לָךְ מִחֲמַד עֵינֵי

יִפִּית וְנַעֲמַת כְּשֶׁלֶג שְׁנֵךְ דְּבִשׁ וְחֶלֶב תַּחַת לְשׁוֹנֶךָ.
צָאֵי נָא וְרַעֲי בְּעַקְבֵי צֵאנֶךָ קוֹלֶךָ הַשְּׁמִיעֵנִי מִרְאֵךְ הַרְאֵנִי

יְרַדְתִּי עֶפְרָה לְרַעוֹת בַּגָּנִים לְרֵאוֹת בְּיַפְיָךְ עֵינֶיךָ יוֹנִים.
אֲרִיתִי מוֹרֵי לְלִקּוֹט שׁוֹשְׁנִים עֲרַכְתִּי שִׁלְחַן מְסַכְתִּי יַיִן

מִיָּם רַבִּים לֹא יוֹכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת הָאֵהָבָה לִילָה לֹא תִשְׁבּוֹת.
מִיָּוֶם נְדוּדֶךָ נִשְׂאֵתִי רִיבּוֹת עוֹד אִם אֶשְׁכַּחְךָ תִּשְׁכַּח יְמִינִי

פיוט זה מושר בפי יהודי מרוקו בשירת הבקשות של פרשות וירא, וישב. בפי יהודי בבל הוא מושר
בחג הסוכות, אם בשל תיאור הסתיו המוזכר בו, אם בשל היציאה למדבר, אל השדה, ואם בשל
היותו שיר אהבה בין הדוד לרעיה. הפיוט כולו משופע בשיבוצים משיר השירים, שנוכחותו בשיר זה
חזקה מאד, אלא שלא כמו בשיר השירים שהוא דו-שיח בין הרעיה והדוד, כאן הדובר היחיד הוא
הדוד, הופנה אל הרעיה, כנסת ישראל במילות אהבה וכיבושין.

אָרֶץ חֹטָה וְשֹׁעוֹרָה וְגִפְן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זַיִת שֶׁמֶן וְדָבַשׁ

יִקַּח זַיִת, וַיִּבְרַךְ בְּקוֹל רֹם, וַיִּכְוֶן שֶׁבִבְרַכְתָּ הָעֵץ הַזֶּה הוּא פּוֹטֵר אֶת כָּל פְּרוֹת
הָאֵילָן שֶׁיֵּשׁ עַל הַשֵּׁלֶחַן.

בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ סֵלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרָא פְּרֵי הָעֵץ

לְאַחַר אֲכִילַת זַיִת יֹאמֵר:

"זַיִת רַעְנָן יִפֶּה פְּרֵי תֵאֵר קָרָא ה' שְׁמֶךָ" כְּנִשְׁם שֶׁהַשֶּׁמֶן מֵאִיר
- כֶּךָ בִּיהֵמ"ק מֵאִיר לְכֹל הָעוֹלָם. שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהִלְכוּ גוֹיִם
לְאוֹרְךָ", לָכֵן נִקְרָאוּ אֲבוֹתֵינוּ זַיִת רַעְנָן שֶׁהֵם מֵאִירִים לְכֹל
בְּאֻמוֹתָם"

חז"ל המשילו את נצחיותו של עם ישראל לעץ הזית. למה נמשלו
ישראל לזית? לומר לך: מה זית אינו מוציא שמנו אלא על ידי כתישה-
אף ישראל אין חוזרים למוטב אלא על ידי יסורים. מה זית אין עליו
נושרין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים- אף ישראל אין להם
בטילה עולמית, לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. (מנחות נ"ג ע"ב)

אַרְץ חֲטָה וְשֹׁעוֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן

אַרְץ זֵית שֶׁמֶן וְדֹבֶשׁ אַרְץ זֵית שֶׁמֶן וְדֹבֶשׁ

ואוכלים תמר - ואין מברכים ברכת "העץ" שכבר יצאנו ידי חובה בברכה על הזית.

לְאַחַר אֲכִילַת תְּמָר יֹאמַר:

דְּרַשׁ רַבִּי חֵיִיא בֵּר לְוִלְיָנִי: כְּתוּב: צְדִיק כִּתְמָר יִפְרַח כְּאֶרֶז
בְּלִבְנוֹן יִשְׁגָּה, אִם נֶאֱמַר תְּמָר לָמָּה נֶאֱמַר אֶרֶז, וְאִם נֶאֱמַר
אֶרֶז לָמָּה נֶאֱמַר תְּמָר?

אֵלּוּ נֶאֱמַר תְּמָר וְלֹא נֶאֱמַר אֶרֶז הֵיִיתִי אוֹמֵר: מָה תְּמָר אֵין
גִּזְעוֹ מִחֲלִיף - אִף צְדִיק חֵס וְחֲלִילָה אֵין גִּזְעוֹ מִחֲלִיף - לְכֹךְ
נֶאֱמַר אֶרֶז, אֵלּוּ נֶאֱמַר אֶרֶז וְלֹא נֶאֱמַר תְּמָר, הֵיִיתִי אוֹמֵר:
מָה אֶרֶז אֵין עוֹשֶׂה פְרוֹת - אִף צְדִיק חֵס וְחֲלִילָה אֵין עוֹשֶׂה
פְרוֹת - לְכֹךְ נֶאֱמַר תְּמָר וְנֶאֱמַר אֶרֶז (תַּעֲנִית כֹּה')

למה נמשלו ישראל לתמר? מה תמרה זו אין בה פסולת,
אלא תמרים לאכילה, לולבין להילול, חריות (כפות)
לסיכוך, סיבים לחבלים, סנסינים לכברה, שפעת קורות
לקרות בהן הבית- כך הם ישראל: אין בהם פסולת. אלא
מהם בעלי מקרא, מהם בעלי משנה, מהם בעלי אגדה,
מהם בעלי מצוות, מהם בעלי צדקות. בראשית רבא מא

עולם הבריאה - המסומל בפירות, שנאכלים בשלמותם, בקליפתם ובתוכם. כמו : תאנים (דבלים), חרובים, צימוקים ועוד.

אָרֶץ חֲטָה וְשָׁעוֹרָה **אֶרֶץ** וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן

אָרֶץ זֵית שֶׁמֶן וְדִבְשׁ אָרֶץ זֵית שֶׁמֶן וְדִבְשׁ

ואוכלים (ענבים) צמוקים - ואין מברכים ברכת "העץ"

למה נמשלו ישראל לגפן?

אלא מה הגפן שבעליה מבקשים שתשביח מה הם עושים? עוקרים אותה ממקומה ושותלים אותה במקום אחר והיא משבחת. כך ישראל, כיון שביקש הקב"ה להודיע ישראל בעולם, מה עשה? עקרם ממצרים והביאם למדבר והתחילו מצליחים שם. קיבלו את התורה ויצא להם שם בעולם.

למה נמשלו ישראל לגפן? מה ענבים יש בהם מאכל ומשקה כך ישראל יש בהם תורה ומעשים טובים

אַרְץ חֲטָה וּשְׁעוֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן

אַרְץ זֵית שֶׁשָׁן וְדִבְשׁ אַרְץ זֵית שֶׁשָׁן וְדִבְשׁ

ואוכלים תאנים - ואין מברכים ברכת "העץ" מומלץ לאכול תוצרת הארץ ואם אין אפשר לוותר על אכילת פרי זה

לְאַחַר אֲכִילַת תְּאֵנָה יֹאמֵר:

אָמַר רַבִּי חֲזִיָּא בַּר אֲבָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן כְּתוּב: "נוֹצֵר תְּאֵנָה יֹאכַל פְּרִיָּה?"

לְמָה נִמְשְׁלוּ דְבָרֵי תוֹרָה לְתֵאֵנָה? מָה עֵץ תְּאֵנָה זֶה כָּל זְמַן שְׂאֵדָם מִמְשִׁמֵּשׁ בּוֹ מוֹצֵא בּוֹ תְּאֵנִים. אָף דְּבָרֵי תוֹרָה כֵּן כָּל זְמַן שְׂאֵדָם הוֹגֵה בָּהֶם מוֹצֵא בָּהֶם טַעַם טוֹב.

מעשה ברבי יונתן בן אלעזר שהיה יושב תחת תאנה אחת והיתה התאנה מלאה תאנים ופרי, ירד הטל והיו התאנים מתמלאות בדבש באה עז אחת והיתה מנטפת חלב בדבש. קרא לאחד התלמידים ואמר בוא וראה דוגמא מעין עולם הבא שנאמר " והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב (תנחומא, תצוה י)

עולם העשייה

מגישים פירות שתוכם נאכל וקליפתם נזרקת. כסמל לעולם העשייה אנו אוכלים פירות הדורשים הגנה חיצונית מרובה, כגון: רימונים, שקדים ואגוזים. אנו אוכלים את תוכם ומשליכים את קליפתם. בתלמוד מסופר על רבי מאיר שלמד תורה מרבו אלישע בן אבויה שהפך ל"אחר". רבי מאיר ידע לברור את הטוב מן הרע ועליו נאמר: " מאיר רימון מצא- תוכו אכל וקליפתו זרק".

אַרְץ חֲטָה וְשֹׁעֲרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן

אַרְץ זֵית שֶׁמֶן וְדֹבֶשׁ אַרְץ זֵית שֶׁמֶן וְדֹבֶשׁ

ואוכלים רימונים - ואין מברכים ברכת "העץ"

לְאַחַר אֲכִילַת רִמּוֹן יֹאמַר:

אָמַר רִישׁ לְקִישׁ: פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל אֵין אֹר גִּיהֶנָּם שׁוֹלְטֵת בְּהֶן קַל וְחֶמֶר מִמְזַבַּח הַזֶּהָב, מָה מִזְבַּח הַזֶּהָב שְׂאִין עָלָיו אֶלֶּא כְעֵבִי דִינָר זָהָב עָמַד כְּמָה שְׁנִים וְלֹא שְׁלֵטָה בּוֹ הָאֹר, פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל שְׂמֵלִיאִין מְצוֹת כְּרִמּוֹן שְׁנֵאמַר: כְּפִלַּח הָרִמּוֹן רִקְתִּיהּ. וְאָמַר רַבִּי שְׂמַעוֹן בֶּן לְקִישׁ: אֵל תִּקְרִי רִקְתִּיהּ אֶלֶּא רִיקְתִּיהּ, שְׂאֶפִילוּ רִיקְנִין שְׂבָרָה מְלִיאִין מְצוֹת כְּרִמּוֹן - עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה" (ערוֹבִין דְּף יט ע"א).

שלום לך דודי

פיוט שנכתב ע"י ר' שלמה אבן גבירול, מגדולי פייטני ספרד במאה ה-11. זהו שיר אהבה וגעגועים של הרעיה, כנסת ישראל, אל דודה, הקב"ה, הנשען על שיר האהבה הגדול של הדוד והרעיה - שיר השירים. הרעיה והדוד מנהלים פה דו-שיח, בו הרעיה כבר לא יכולה לחכות יותר והיא מאיצה בדוד כי יתגלה, יתקרב, ויגאלה ממקומה בגלות, ואילו הדוד ממתן את הרעיה, מבקש ממנה שתחכה לרגע הנכון, לעת אשר תחפוץ האהבה מעצמה..

שְׁלוֹם לְךָ דָּוִדִי

הִצַּח וְהֵאֲדָמוֹן	שְׁלוֹם לְךָ דָּוִדִי
רָקָה כְּמוֹ רְמוֹן.	שְׁלוֹם לְךָ מֵאֵת
צָא נָא לְהוֹשִׁיעָה	לְקִרְאֵת אַחֻזְתְּךָ רוּץ
רַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן.	וְצֹלַח כְּבֵן יִשְׂרָאֵל
תַּעֲזֹרְרֵי אֶהְבֶּה	מֵה לְךָ יִפְיֹפֶיָהּ
כְּמַעִיל בְּקוֹל פְּעַמּוֹן.	וְתִצְלַצְלֵי קוֹלְךָ
אֶהְבֶּה אַחִישָׁנָה	הַעֵת אֲשֶׁר תִּחְפּוֹץ
אֲרֹד כְּטַל חֶרְמוֹן.	עֵתָהּ וְעֲלִיךָ

ואוכלים אגוזים - ואין מברכים ברכת "העץ"

לְאַחַר אֲכִילַת אֶגּוּז יֹאמַר:

אֶל גַּנַּת אֶגּוּז יִרְדֹּתִי לְרֹאוֹת בְּאֲבֵי הַנַּחַל לְרֹאוֹת הַפְּרָחָה
הַגֶּפֶן הַנִּצּוֹ הַרְמְנִים.

לְמָה נִמְשְׁלוּ יִשְׂרָאֵל לְאֶגּוּז מָה אֶגּוּז זֶה אֶתָּה רוֹאֶה אוֹתוֹ
כְּלוֹ עֵץ וְאִין תִּזְכּוּ נֶכֶר, אֲךָ כְּשֶׁאַתָּה פּוֹצְעוֹ אֶתָּה מוֹצְאוֹ מְלֹא
מְגוּרוֹת מְגוּרוֹת שֶׁל אוֹכְלִים, כִּי יִשְׂרָאֵל - צְנוּעִים וְעַנּוּתָנִים
בְּמַעֲשֵׂיהֶם וְאִין תִּלְמִידִים שֶׁבָּהֶן נִכְרִים וְאִין מִתְפָּאֲרִים
לְהַכְרִיז עַל שְׂבָחָן, אֲךָ אִם אֶתָּה בּוֹדְקִים אֶתָּה מוֹצֵא אוֹתָם
מְלֵאִים חֲכָמָה. וְכֵן, מָה אֶגּוּז זֶה נוֹפֵל בְּטֵיט וְאִין מָה
שֶׁבִּתְזוּכּוֹ נִמְאָס - אֲךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹלִים לְבֵין הָאֲמוֹת וְלוֹקִים
מִלְקִיּוֹת הַרְבֵּה וּבְכָל זֹאת - אִין מַעֲשֵׂיהֶם נִמְאָסִים:

ואוכלים שקדים - ואין מברכים ברכת "העץ"

לְאַחַר אֲכִילַת שֶׁקֶד יֵאמַר:

על שום מה השקדיה זכתה לפרוח ראשונה, כשהקבה בחר את ירמיהו לנביא החורבן ושלח אותו לישראל, הראה לו מקל שקד כי שקד אני על דברי לעשותו. ירמיהו הבין את הרמז, ונבחר לנביא החורבן.

השקד הצטער צער רב, על כך שהוא נבחר למבשר רעות, להודיע לישראל את הגזירה, והתאונן לפני פמליה של מעלה.

השקד קיבל הבטחה, מידה כנגד מידה, שכשם שבישר את החורבן, כן יזכה להיות גם בין מבשרי הגאולה. על כן, המטה של הגאולה שיהיה בידו של המשיח, יהיה עשוי מעץ שקד. נרגע עץ השקד וקיבל עליו את הדין.

מאז עץ השקד מחכה ליעוד, והוא ראשון לפריחה. בכל ליל טו בשבט, שהוא ראש השנה לאילנות, הוא ער כל הלילה, מאזין ומקשיב לכל המייה, מתנער מתרדמת החורף, הקור והקדרות ומתעורר ראשון לחיים, מתקשט בכותרות של פרחים וציצים, לתת ענף ולשאת פרי ולבטא את הגאולה הקרובה

פריחת השקד מבשרת את בוא ראש השנה לאילנות הלא הוא ט"ו בשבט

ואוכלים חרוב - ואין מברכים ברכת "העץ"

לאחר אכילת חרוב יאמר:

חרוב זה משעת נטיעתו
עד שעת גמר פירותיו-
שבעים שנה... (בכורות ח ע"א).

חוני המעגל פעם היה
מהלך בדרך, ראה אדם
אחד שהוא נוטע חרוב.
אמר לו: זה לכמה שנים
טוען פירות. אמר לו:
לשבעים שנה. אמר לו:
כלום ברי לך שתחיה
שבעים שנה ותאכל
ממנו? אמר אני מצאתי
את העולם בחרובים,
כשם שנטעו אבותיי לי-
כך אטע אני לבני. (על פי
תענית כ"ג)

ואמרתם כה לחי רבי שמעון בר
יוחאי

איש אלהים קדוש הוא אשרי עין ראתהו
לב חכם ושפיל פיהו אדוננו בר יוחאי
ברוך הוא מפי עליון קדוש הוא מהריון
מאור גליל העליון אדוננו בר יוחאי
גבור ואיש מלחמה בדת תורה תמימה
מלא מדע וחקמה אדוננו בר יוחאי
דרש כל תעלומות בעל ותעצומות
עלה מעלות רמות אדוננו בר יוחאי
החבא בתוך מערה מפני הגזרה
שם למד סתרי תורה אדוננו בר יוחאי
ושם נברא מעין לו וחרוב למאכלו
מה טוב חלקו וחקלו אדוננו בר יוחאי
.....
או בר יוחאי נמשחת אשריך ...

מה טוב ומה נעים, מי שיכול להשיג אתרוג - ואין מברכים ברכת

לְאַחַר אֲכִילַת אֶתְרוֹג יֹאמֵר:

וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הַדֶּר - זֶה הָאֶתְרוֹג.
וְהוּא מְרַמֵּז עַל הַנְּשִׁינָה, וְעַל דָּוִד הַמֶּלֶךְ, וְעַל הַנְּשִׁמָּה
הַטְּהוֹרָה שֶׁל כָּל יְהוּדֵי. וְלִכֵּן צָרִיךְ לְהִיּוֹת נָקִי מִכָּל פְּגָם
וְכַתָּם, כִּי הַנְּשִׁמָּה טְהוֹרָה הִיא וְצָרִיכָה לְהִשְׁאָר נְקִיָּה
מִחֻטְאֵי הָעוֹלָם.

תפילה על האתרוג

תפילה על אתרוג נאה שתיקן רבינו יוסף חיים מבגדד –
ה"בן איש חי" זיע"א

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּבַרֵךְ כָּל
אֵילָנוֹת הָאֶתְרוֹג לְהוֹצִיא פְּרוֹתֵיהֶם בְּעֵתָם וַיּוֹצִיאוּ אֶתְרוֹגִים
טוֹבִים יְפִים וּמְהַדָּרִים וּנְקִיִּים מִכָּל מוּם וְלֹא יַעֲלֶה בָּהֶם שׁוּם
חֲזָזִית, וַיְהִי שְׁלֵמִים וְלֹא יִהְיֶה בָּהֶם שׁוּם חֲסָרוֹן וְאֶפְלוּ
עֲקִיצַת קוֹץ, וַיְהִי מְצוּיִים לָנוּ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל אַחִינוּ בְּכָל מְקוֹם
שָׁהִם, לְקַיֵּם בָּהֶם מִצְוֹת נְטִילָה עִם הַלּוּלָב בְּחַג הַסּוּכּוֹת
שֶׁיָּבֹא עָלֵינוּ לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם כַּאֲשֶׁר צְוִיתָנוּ בְּתוֹרָתְךָ

על יְדֵי מֹשֶׁה עֲבַדְךָ וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הַרְאִשׁוֹן פְּרִי עֵץ
הַדֶּר כֹּפֶת תְּמָרִים וְעֵנָף עֵץ עָבֹת וְעֵרְבֵי נָחַל.

וַיְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֵלֵינוּ אַבֹּתֵינוּ שְׁתַּעֲזְרֵנוּ
וּתְסַיְעֵנוּ לְקַיֵּם מִצְוָה זוֹ שֶׁל נְטִילַת לֹולֵב וְהַדָּס וְעֵרְבֵה
וְאֶתְרוֹג כְּתִקְנָה בְּזִמְנָהּ בְּחַג הַסֻּכּוֹת שְׂיֵבֵא עֲלֵינוּ לְחַיִּים
טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב, וְתִזְמִין לָנוּ אֶתְרוֹג
יָפֵה וּמִהֶדֶר וְנָקִי וְשָׁלֵם וְכָשֵׁר כְּהַלְכָתוֹ.

וַיְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֵלֵינוּ אַבֹּתֵינוּ שְׁתַּבְּרַךְ כָּל מִינֵי
הָאֵילָנוֹת וַיּוֹצִיאוּ פְרוֹתֵיהֶם בְּרַבּוּי, שְׂמִנִּים וְטוֹבִים, וְתַבְּרַךְ
כָּל הַגִּפְנִים שְׂיּוֹצִיא עֲנָבִים הַרְבֵּה שְׂמִנִּים וְטוֹבִים, כִּי
שְׂיֵהֶיָה הַיַּיִן הַיּוֹצֵא מֵהֶם מְצוּי לָרַב לְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְקַיֵּם
בּוֹ מִצְוֹת קְדוֹשׁ וּמִצְוֹת הַבְּדִלָּה בְּשַׁבָּתוֹת וּבְיָמֵים טוֹבִים,
וַיִּתְקַיֵּם בָּנוּ וּבְכָל יִשְׂרָאֵל אַחִינוּ מִקְרָא שְׁכָתוֹב: לָךְ אָכַל
בְּשִׂמְחָה לַחֲמֶךָ וְשִׂתֵּה בְּלֵב טוֹב יֵינֶךָ כִּי כָבֵד רָצָה הָאֱלֹהִים
אֶת מַעֲשֶׂיךָ, בָּאתִי לְגַנִּי אַחֲתִי כָלָה, אָרִיתִי מוֹרֵי עִם בְּשִׂמִי,
אָכַלְתִּי יַעֲרֵי עִם דְּבָשִׁי, שְׂתִיתִי יַיִן עִם חֲלָבִי, אָכַלוּ רַעִים
שְׂתוּ וְשָׁכְרוּ דוֹדִים. יְהִי לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהִגִּיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ ה'
צוּרִי וְגֹאֲלִי.

ומה נעים לאכול פירות חיים מן הארץ בה נתברכנו
ועדיף על פירות המיובשים ואלו הן פירות שניתן להוסיף

לאחר אכילת תפוח יאמר:

כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי
ופריו מתוק לחכי:

למה נמשל הקב"ה לתפוח? לומר לך מה תפוח זה נראה
לעין בלא כלום אך באמת יש בו טעם וריח, כך הקב"ה
חכו ממתקים וכלו מחמדים ונראה לעובדי כוכבים ולא רצו
לקבל התורה, והיתה התורה בעיניהם כדבר שאין בו
ממש, ובאמת יש בו טעם וריח, טעם מנין? שנאמר
(תהלים לד) טעמו וראו כי טוב ה', ויש בו מאכל דכתיב
(משלי ח) טוב פריי מחרוץ ומפז, ויש בו ריח שנאמר (שיר
השירים ד) וריח שלמתך כריח לבנון, אמרו ישראל אנו
יודעין כחה של תורה לפיכך אין אנו זזים מן הקב"ה
ותורתו, שנאמר: בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי.

כעת ניתן לאכול פירות נוספים מפרי העץ

פירות האדמה

יְקַחְוּ פְּרֵי מִפְּרוֹת הָאֲדָמָה וַיְבָרְכוּ:

כגון:

**בננה, אננס / אספרגוס / בוטנים / ארטישוק /
פאפאיה/פופקורן**

בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרֵי הָאֲדָמָה

יְקַחְוּ מִשְׁקָה כְּלֻשָּׁה וַיְבָרְכוּ:

בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהַכֹּל נִהְיָה בְּדַבְּרוֹ

סדר שלושים מיני פירות על פי תיקון האר"י

עולם העשייה - המסומל בפירות נקלפים, שתוכם נאכל	עולם היצירה - המסומל בפירות, שקליפתם החיצונית נאכלת ותוכם נזרק	עולם הבריאה - המסומל בפירות, שנאכלים בשלמותם, בקליפתם ובתוכם
ענבים	זיתים	רימונים
תאנים	תמרים	שקדים
תפוחים	דובדבן מתוק	פרישין/ קוקוס
אתרוגים	שיזפים	ערמונים
לימונים	אפרסק	לוזים/ בנדק
אגסים	שזיפים	אלונים/ בלוט
חבושים	משמשים	פסתוק
תותים	דובדבן חמוץ	צנובר
סרבש/ חוזרר	עוזרדין	אגוזים
חרובין	שסק	בטמה
אפשרויות נוספות		
אפרסמון	נקטרינה	קשאו
קיווי	אננס	פסיפלורה
קרמבולה	מנגו	
פטל	ליצי	
תפוזים	בוטנים	
אשכולית- פרי הדר		

ברכה מעין שלוש:

ברוך אתה יהוה, אלהינו מלך העולם, על:

אם אכל מזונות יאמר - המחיה ועל הפלפלה:

אם שתה יין יאמר - הגפן ועל פרי הגפן:

אם אכל פירות משבעת מינים יאמר - העץ ועל פרי העץ:

ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה. רחם יהוה אלהינו עלינו ועל ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל הר ציון משכן כבודך. ועל מזבחה. ועל היכלך. ובנה ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו. והעלנו לתוכה. ושמחנו בבנינה ונברכה עליה בקדשה ובטהרה:

בשבת - ורצה והסליצנו ביום השבת הזה:

כי אתה טוב ומטיב לכל ונודה לך יהוה אלהינו על הארץ ועל המחיה ועל הפלפלה: / ועל פרי הגפן:

ועל הפרות:

על של ארץ ישראל אומר - ועל מחיתה ועל פלפלה:

על של ארץ ישראל אומר - ועל פרי גפנה:

על של ארץ ישראל אומר - ועל פרותיה:

ברוך אתה יהוה, על הארץ ועל המחיה ועל הפלפלה: / פרי הגפן:
הפרות:

על של ארץ ישראל אומר - מחיתה:

על של ארץ ישראל אומר - פרי גפנה:

על של ארץ ישראל ועל פרותיה:

ברכה אחרונה: ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם, בורא נפשות רבות, וחסרון על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי ברוך חי העולמים.

געגועים מבית אבא – סדר ט"ו בשבט

שעת בין ערביים, בין השמשות של יום אפרורי ליום ירוק. בדמדומו של היום, תכונה רבה של רוחות נושבות בבית הוריי. שולחן החג מתחיל להתמלא מכל טוב פירות הארץ הטריים והפירות המיובשים, ומשעה ששולחן החג הוכן התכנסו בני הבית מקרוב ומרחוק סביב לשולחן.

אבי ע"ה אוחז בידו ספר ישן בשם 'פרי עץ הדר' ומתחיל בתפילות, משניות ומזמורים. מאידך התאנה והתמר מביטים בי ומנסים לשכנע אותי להושיט את ידי ולקבל טעימה. אך אבי עוד על משמרתו, לא אוכלים עד נעשה התיקון והתיקון דורש סבלנות מאלו היושבים סביב שולחן הפירות.

אבי היה קורא תחילה בזוהר, פרקי משניות ומבקש מן האחרים לקרא מן ספרו הישן שהיו טבועים בו מפירותיה של הארץ שהובאו למרוקו ועתה מפירותיה הטריים של הארץ. אחיי ואחיותיי היו פעמים מושיטים יד בערמה אל הפרי שהתייבש על השולחן, טועמים קמעא ונושרים מן השולחן... ומשעה שאבי היה מתחיל להשמיע את 'יהי רצון מלפניך ה' ... שבזכות אכילת הפירות שנאכל ונברך עליהם עתה... 'החלו שבים אל השולחן והתחילה שעתם של פירות הארץ לחוש את ידיהם של יושבי ארץ ישראל.

כל אחד מן המסובים היה לוקח את הפרי שאבי היה אוחז בידו ואומרים את שבחו של הפרי, מברכים, ומתענגים. אך משעה שנפשנו חשקה בטוב הארץ, היינו חוטפים בסתר המדרגה משאר הפירות המונחים בשולחן.

אבי היה ממשיך ומונה כל פרי ושבחו ומספר לנו מבריאת הארץ, צמיחת האילנות ויופי הבריאה ופונה קמעא אל דברי שירה ותשבחות. ובטרם הגיעה הסעודה לסיומה, כל המסובים אשר היו יוצאים מחוץ לבית, אוחזים בידם שקית ואוספים קצת מפירות הסעודה כדי להביא את הברכה אל ביתם.

מנהג תיקון ט"ו בשבט נשתמר בקהילות רבות, וכבר ידוע שמנהג זה התגבש על ידי חכמי צפת במאה ה-17, מנהג זה התפשט במהירות בתפוצות על מנת להנחיל את אהבת הארץ ליהודי הגולה ולזרז את הגאולה. המנהג קיבל ביטוי משמעותי בעיקר ברחבי יהדות ארצות האסלאם וארצות הבלקן וכן בקהילות החסידיים. בקהילות מרוקו נשתרש המנהג ע"י השדרים הרבים שנהגו לפקוד את ארצות צפון אפריקה ובמיוחד במרוקו בכדי לאסוף כספים ונדבות. משם נמשך מנהגו של אבי שנה בשנה בעלותו ארצה.

[קישור למאמר מורחב](#)